

O SUTĂ DE ANI DE LA NAȘTEREA MARELUI BIOLOG ROMÂN - ACADEMICIANUL MIHAI BĂCESCU (1908-1999)

Dr. Ștefan NEGREA

stnegrea@yahoo.com

Abstract: Short description of the life and work of the Academician Mihai Băcescu (28 Mars 1908 - 6 August 1999), distinguished Romanian Biologist - at 100 years from his birth.

Introducere

Cu ocazia celei de a 90-a aniversări a nașterii academicianului Mihai Băcescu, ce m-am gândit? Fiind unul dintre cei mai vechi discipoli și colaboratori ai venerabilului savant, să cer, în scris, unor biologi care l-au cunoscut mai îndeaproape, cu precădere celor formați de el însuși, aprecieri și urări și să le public. Răspunsurile pline de date și de încărcătură emoțională au venit prompt. Toate erau alcătuite din evocarea unor amintiri dragi, din aprecieri la superlativ și din urări izvorâte din inimă. Fără să știe, intervievații i-au ridicat, astfel, în viață încă fiind - mărturie pentru generațiile viitoare de biologi, pentru istoria științei românești și universale. Aceste mărturii au fost publicate în revista locală „*Interferențe*” (nr. 2/1998), editată de Primăria municipiului Fălticeni, la rubrica „*Ad magistrum*” (p. 4-13).

„Fără îndoială – scriam eu atunci în prezentarea acestei rubrici – prof. acad. Mihai Băcescu face parte dintre acele personalități puternice, care nu se dau bătute nici la venerabila vârstă de 90 de ani. Să-i urăm sănătate și viață lungă, putere de muncă și să dea Domnul să ajungem cu toții să-i sărbătorim Centenarul nașterii!”. Din nefericire pentru biologia românească și universală, Mihai Băcescu a mai trăit doar un an și ceva, decedând în ziua „Schimbării la față” – 6 august 1999 – la 91 de ani. Iată de ce astăzi¹, în loc să sărbătorim centenarul împreună cu sărbătoritul, ne-am adunat să evocăm viața și opera marelui dispărut, care rămâne unul dintre stâlpii de bază pe care s-a clădit biologia românească.

Tablou de familie. Academicianul Mihai Băcescu (centru) și soția sa, Eliza, alături de cei dragi: Mihaela (nepoată), Lotus (fiică) și Radu (ginere).

El este cel care a adus contribuții substanțiale la dezvoltarea diferitelor domenii ale biologiei animale: carciono-

¹ Comunicarea a fost prezentată la 28 mai 2008, în cadrul sesiunii „de primăvară” a Diviziei de Istoria Științei a CRIFST a Academiei Române.

logia (mai ales), herpetologia, ihtiologia, etnozooologia, muzeologia; el este biologul român care a reprezentat cel mai bine, după Grigore Antipa, oceanologia biologică și fizică pe plan global; el este șeful de școală datorită căruia zooologia românească are astăzi numeroși specialiști; este cel care a creat un puternic colectiv oceanologic la Constanța și unul zoologic la Muzeul Național de Istorie Naturală „Grigore Antipa”; în fine, datorită lui există un nucleu de specialiști carcinologi de nivel mondial care studiază peracaridele din oceanele lumii cum sunt, de pildă, Modest Guțu și Iorgu Petrescu. Și lista ar putea continua...

Repere biografice²

Mihai Băcescu s-a născut la 28 martie 1908, la Broșteni, în fostul județ Baia, cu capitala în orașul Fălticeni, din părinți învățători. Era „într-o zi minunată de primăvară, care ne readuce în suflet vechi nostalgii, odată cu revenirea păsărilor călătoare și noi speranțe de viață” – cum mi-a scris în răspunsul său, Lotus, unica fiică a soților biologi, Eliza și Mihai Băcescu. Rămânând orfan de tată – la patru ani și de mamă la nouă ani – a fost crescut de rude: mai întâi de bunica de la Pleșești (1912–1915), apoi de un frate al mamei, Nicolae Baci, din Fălticeni (1915–1919) și de bunica din Bogdănești (1919–1921). Sunt anii copilăriei, în care a urmat, mai întâi, școala primară nr. 2 din Fălticeni (învățător Vasile Jitaru – tatăl viitorului academician Petre Jitaru), apoi clasele gimnaziale din același oraș. În perioada 1921–1928, a început

² Pentru autenticitatea informațiilor am folosit, cu precădere, fișele biografice, publicate de Valeriu Filip, în *Interferențe*, nr. 2, Fălticeni, 1998 și de George D. Vasiliu, în *Biologi din România*, Editura Ion Borcea, Bacău, 2001, ambele întocmite, pe baza C.V.-urilor primite de la Mihai Băcescu însuși, precum și diferite date din convorbirile pe care le-am avut de-a lungul anilor cu distinsul om de știință.

cursurile la Liceul „Nicu Gane” din Fălticeni (mentor Vasile Ciurea) și le-a terminat la liceul „Bogdan Petriceicu Hașdeu” din Chișinău (ajutat fiind de prof. univ. Ioan Hudîță).

După anii grei ai copilăriei, în care a trebuit să se descurce lipsit de protecția și dragostea părintească, îl găsim pe tânărul Mihai Băcescu student la facultatea de Științe Naturale a Universității din Iași (1928–1933). Remarcat de profesorul Paul Bujor, Mihai Băcescu a fost numit preparator la Catedra de morfologie animală și încurajat să publice prima sa lucrare, împreună cu colegul său, Sergiu Cărăușu, despre Fauna Mării Negre (1932).

După ce și-a susținut teza de licență cu subiectul „*Vipera berus în Moldova și Basarabia*” (1933), Mihai Băcescu și-a dedicat următorii ani (1933–1938) pregătirii temeinice a tezei de doctorat, intitulată: „*Mysidaceele din apele românești – studiu taxonomic, morfologic, biogeografic și biologic*”. Prezentând-o în fața comisiei de susținere a tezei, alcătuită din patru somități în domeniu (Paul Bujor – conducător, G. Botez, C. Motaș și I. Atanasiu – membri), i s-a acordat calificativul maxim cu mențiunea „*cum laudae*”.

În anul 1938, Băcescu a avut satisfacția să-și vadă alt vis împlinit: să fie reținut ca șef de lucrări la Catedra de morfologie animală, condusă de maestrul său, Paul Bujor. Un an mai târziu, la propunerea aceluiași profesor, întărită de recomandarea savantului Emil Racoviță, a obținut o bursă de studii în Franța, la stațiunile oceanografice Roskof și Banyuls sur Mer, inclusiv la Muzeul de Istorie Naturală din Paris și la Muzeul Oceanografic de la Monaco. De reținut că la celebrul Muzeu din Paris a beneficiat de specializare la ilustrul profesor Louis Fage.

Reîntors în țară, Băcescu s-a aflat în fața unei dileme: să-și continue cariera începută la Universitatea ieșeană sau să se transfere la Muzeul de Istorie Naturală din București, unde era solicitat insistent de Grigore Antipa. În cele din

urmă, Mihai Băcescu s-a hotărât. Zicând adio carierei universitare, s-a mutat în capitala României, la Muzeul lui Antipa, unde, în anul 1940, a fost numit șef de secție – funcție asimilată cu cea de profesor universitar. Un an după aceea, a acceptat și numirea ca șef de laborator în cadrul Institutului de Cercetări Piscicole (1941–1954), apoi pe cea de director al I.C.P. (1954–1957) și, în continuare, pe cea de șef al Laboratorului de Oceanologie al Academiei (1958–1968). Toate aceste funcții erau considerate „cumul” la funcția „de bază” de la Muzeul de Istorie Naturală „Grigore Antipa”, unde și-a încheiat activitatea ca director (1964–1988). Ieșind la pensie la 80 de ani, în 1988, l-a lăsat în locul său pe Dumitru Murariu, mamolog cu specializare în SUA, care s-a dovedit un demn urmaș la conducerea muzeului, la a cărui cârmă este și în prezent.

Ce ar mai fi de adăugat la activitatea sa muzeologică, principala și permanenta sa preocupare profesională care i-a adus cele mai mari satisfacții, funcții și onoruri? Că, în perioada 1944–1947, a participat efectiv la refacerea clădirii muzeului, sub direcția profesorului C. Moțaș (succesorul lui Antipa, care, în anul 1946, l-a avansat în funcția de director adjunct), reclădind și reînzestrând sălile cu mobilier și vitrine noi și, mai ales, reorganizându-l pe principii moderne prin separarea faunei generale de fauna României, prin trasarea unui sens de vizitare unic și prin prezentarea exponatelor în ordine filogenetică – efort care a fost încununat de redeschiderea muzeului în anul 1948. În perioada 1965–1974 a fost președinte al Comitetului Muzeelor de Științe Naturale ale Consiliului Internațional al Muzeelor (ICON) de pe lângă UNESCO. A fost, începând din anul 1964, președinte al Consiliului Muzeelor din România. Între anii 1980–1982, a creat și inaugurat Muzeul de Științe Naturale din Fălticeni, iar în anul 1993, Muzeul Apelor din acest oraș a primit numele său.

Zoolog prin excelență

Mihai Băcescu a fost un **zoolog** înnăscut, care a strălucit prin opera sa desăvârșită ca specialist în crustaceele decapode și ca etnozoolog. A fost și este perceput în țară și peste hotare ca unul dintre cei mai mari biologi, pe care i-a dat România lumii întregi, alături de Grigore Antipa, Emil Racoviță, Ion Borcea, Constantin Motaș, Radu Codreanu și Nicolae Botnariuc, ca să enumăr doar vârfurile din domeniul în care a lucrat distinsul om de știință și cu care a fost contemporan.

Dragostea pentru natură a avut-o din totdeauna, dar s-a manifestat din momentul în care i-a fost mentor profesorul său de științe naturale, Vasile Ciurea, un pasionat iubitor al florilor și animalelor, dar și un înțelept pedagog. Apoi, ca student la Facultatea de Științe din Iași, a beneficiat de îndrumarea profesorului Paul Bujor, care, observând înclinarea lui Mihai Băcescu spre cercetare, i-a pus la dispoziție laboratorul său de morfologie animală. Altă șansă a avut-o cu profesorul Ion Borcea, directorul Stațiunii Marine de la Agigea, care în vacanțele de vară l-a învățat metodele de cercetare în laborator și pe mare, pregătindu-l ca bioceanolog.

Era înzestrat cu o mare putere de muncă și inițiativă, cu exigență și meticulozitate, atât pe teren la colectatul materialului de studiu, cât și în laborator, la studiul acestuia. După el, secretul succesului unui specialist într-un grup de animale era direct proporțional cu timpul pe care îl petrecea cu șezutul (el folosea cuvântul neaoș) pe scaunul turnant, la lupa binoculară și la microscop. Numai așa a reușit, în cei peste 66 de ani de activitate științifică (a debutat în anul 1930), să aducă o contribuție substanțială la tezaurul zoologiei acvatice și terestre românești și universale, iar începând din anii '50 și la cel al ecologiei marine. În cariera sa de zoolog a descris, singur sau în colaborare, cu precădere dintre

crustacee, peste 350 de taxoni noi pentru știință. Printre altele, a descoperit și descris cinci familii de crustacee peracosome, patru de tanaidacee și una de cumacee, două triburi de misidacee și 42 de genuri de copepode, misidacee, cumacee și tanaidacee. Restul de 290 taxoni reprezintă specii noi, dintre care 280 de peracosome și șase de pești. Dedicarea a șase genuri și 60 de specii din diverse grupe de nevertebrate și pești de către zoologi români și străini arată prestigiul științific de care se bucura, ca zoolog, pe plan global. Ar fi multe de adăugat, dar pentru a economisi spațiul grafic, voi mai arăta în acest paragraf că distinsul zoolog a publicat în colecția „*Fauna R.P. România*” trei volume: „*Mysidaceea*” (1945), „*Cumaceea*” (1951) și „*Decapoda*” (1967). Acestor volume li s-au adăugat, ulterior, altele: „*Abyssal Crustacea*” (în colaborare cu R. Menzies și J.L. Bernard), în editura Columbia University (1967) și „*Crustaceorum Catalogus Pars 7 și 8 Cumaceea*”, în Academic Publishing, The Hague (1988). Tot ca zoolog s-a impus prin activitatea permanentă, dusă în cadrul doctoranturii, începând din anul 1963, pentru formarea de zeci de specialiști pentru Muzeul lui Grigore Antipa și instituțiile de profil de la Constanța și Agigea.

Ca **etnozolog**, contribuția sa este, de asemenea, însemnată, fiind deopotrivă de pionierat, originală și de mare întindere – un adevărat tezaur pentru patrimoniul cultural românesc la care autorul ținea foarte mult. Pasiunea și interesul constante pentru etnozologie își aveau rădăcinile, după propria lui mărturisire, în „*contactul cu mediul satelor, cu viața pădurilor și apelor, apoi cu neobosiții strângători de comori ale graiului, cu Mihai Lupescu și Ion Teodorescu, amândoi stâlpi ai revistei „Șezătoarea”; în sfârșit, dorul pe care l-am aflat de la țăranul român de-a cunoaște orice creatură a naturii*”. Hotărârea de a porni pe calea neabătătorită a etnozologiei, încercată înaintea sa doar de folcloristul Florea Marian, a luat-o, încă student fiind, după ce a citit cartea „*Pescăria și pescuitul în*

România”, în care Grigore Antipa scria în anul 1916: „Cine va începe studii etnografice la noi va fi pe deplin răsplătit de munca sa, căci va găsi la poporul nostru /.../ o adevărată comoară de cunoștințe în toate ramurile de activitate, învățate de la strămoși și perfecționate printr-o experiență de secole /.../. Este de datoria fiecărui om de știință, oricare ar fi specialitatea sa, a aduna, cât mai e vreme, acest bogat material etnografic”.

Mihai Băcescu a înțeles această sacră datorie față de neam. Cercetând cu pasiune și cu extraordinara sa putere de muncă și bazat pe bogata sa cultură științifică, a publicat în total 19 lucrări de folclor, care au culminat cu două capodopere ale literaturii noastre în acest domeniu, din păcate, rămase unicate. E vorba de contribuțiile sale majore: *„Peștii, așa cum îi vede țăranul pescar român”* (1947) și *„Păsările în nomenclatura și viața poporului român”* (1961). De menționat că ultima carte era cât pe ce să fie respinsă de cenzură, dacă nu-i lua apărarea lingvistul Alexandru Graur, pe atunci directorul Editurii Academiei, care o considera *„aur pentru specialiști”*. În campaniile sale de teren, Băcescu a reușit să adune, pe parcursul a 16 ani (1930–1946), peste 800 de nume de plante și peste 1000 de nume populare de animale sau piese anatomice, toate inedite. Din acest etnotezaur a selecționat totul referitor la pești și a publicat prima carte, pe care a dedicat-o memoriei lui Antipa. De ce? Pentru că, în ziua în care avea să moară, manuscrisul lui Băcescu se afla pe biroul marelui savant pentru a-l prefața. Prin cele 500 de nume noi, autorul cărții dubla nomenclatura populară, cunoscută până atunci. Pentru valoarea sa de excepție, cartea a fost distinsă cu premiul Academiei Române „Vasile Adamachi”, pe anul 1947. În cea de-a doua carte de sinteză, Băcescu a publicat peste 4600 de nume, dintre care 300 autentic populare pentru 325 de specii de păsări din fauna României. Volumul a fost foarte apreciat de zoologi ca Petru Bănărescu și C. Motaș, de lingvistul Dănilă și chiar de un specialist străin, J. Steinbacher.

În anul 1996, la vârsta senectuții, academicianul Mihai Băcescu, cu scrisul tremurat, a reușit să termine a treia carte de etnozologie, „Contribuții la cunoașterea folclorului zoologic românesc”.

Scrisă într-un stil de autentic povestitor, amintind de Ion Simionescu, cartea cuprinde observații inedite despre credințe populare culese pe teren și date folclorice legate de diferite viețuitoare de la noi, cu precădere despre insecte, șerpi și mamifere. Prin opera sa publicată, Mihai Băcescu poate fi considerat, după mine, *adevăratul fondator al etnozologiei românești*.

Oceanolog de renume internațională

Mihai Băcescu a fost și este unanim recunoscut ca *adevăratul creator al școlii moderne românești de oceanologie*. Dovadă, în perioada 1964–1969, el a fost cel care a reprezentat România în Comisia Oceanografică Internațională (I.O.C.). A fost, fără îndoială, cel mai însemnat urmaș al lui Grigore Antipa, nu numai în direcția Muzeului, ci și ca cercetător al apelor continentale și marine. Începând din anul 1956 și până în ultimii ani ai vieții sale, a participat la numeroase congrese internaționale de limnologie și oceanologie care s-au ținut în diferite țări europene, dar și în SUA, URSS, Tunisia etc. Ca specialist de renume internațională în crustaceele peracaride, a fost invitat să participe la expediții științifice oceanice. Astfel, în anul 1965 a lucrat două luni pe nava „Anton Brunn” care a explorat viața abisală a jgheabului adânc Peru – Chile până la 6300 m adâncime; în perioada 1967–1968, a lucrat în apele Mării Caraibelor din jurul Cubei; în 1970 a participat la expediția navei „Thalassa” în zona Atlanticului tropical, pe platforma continentală a Mauritaniei; în 1977 a fost, cu aceeași navă a Institutului Francez de Pescuit Maritim, în Oceanul Indian

de vest (zona Golfului Persic); în perioada, noiembrie 1973 – februarie 1974 a organizat și condus prima expediție românească oceanologică, pe coasta est-africană, în Tanzania. De peste tot a adus la Muzeul Antipa un material bogat, pe baza căruia, el însuși a descris zeci de taxoni noi.

În ceea ce privește cercetările sale de ecologie marină la Marea Neagră, ar fi foarte multe de spus. Cu o echipă numeroasă de cercetători de la Muzeul Antipa, Institutul de Cercetări Piscicole, Comisia de Hidrologie a Academiei, Secția de Hidrologie a Institutului de Biologie din București, Stațiunea de Cercetări Marine, creată de Grigore Antipa la Constanța și Stațiunea Zoologică Marină, creată de Ion Borcea la Agigea (echipă din care, între anii 1954–1955, am făcut și eu parte), Mihai Băcescu a efectuat cercetări complexe de ecologie pe o perioadă de zeci de ani – timp în care, stațiunile de la mare s-au contopit în „Institutul Român de Cercetări Marine”. El însuși a pus accentul pe studiul nisipurilor cu *Corbulomya*, descriind raporturile dintre populații, ciclurile trofice, factorii de reproducere etc. (1957).

Rezultatele cercetărilor efectuate pe suprafața întregii platforme continentale românești au fost publicate într-o serie de cinci volume, sub titlul „*Ecologie marină*” și în numeroase periodice științifice românești și de peste hotare.

Încheiere

Cele peste 480 de lucrări științifice și de răspândirea științei, sub formă de cărți sau de articole, reprezintă rezultatul muncii permanente depuse zi de zi, timp de 66 de ani, de la debutul său în „*Revista științifică – Vasile Adamachi*” din Iași (1939) și până la apariția ultimei cărți de etnozologie, dedicată soției sale, Eliza Băcescu (1996). La aniversarea a 90 de ani, el mai avea, în curs de tipărire, două cărți despre expedițiile făcute în Oceanul Indian în 1973–1974 și 1977 (a

se vedea mai sus). Această operă, impresionantă prin număr, diversitate tematică și calitatea conținutului, îl așază pe Mihai Băcescu printre cei mai însemnați biologi români din toate timpurile și pe un loc de frunte pe plan global. El a avut șansa ca opera lui, care-l face nemuritor, să-i fie apreciată, fiind încă în viață. În anul 1963 a fost ales membru corespondent al Academiei, iar în anul 1990, membru titular. A fost ales membru a numeroase și prestigioase societăți științifice și academii din lumea întreagă. A fost distins cu premii în țară și străinătate. A fost decorat cu „Ordinul Muncii” clasa a II-a, cu „Meritul cultural” clasa I și „Meritul științific” clasa I. A primit medalia „Prince Albert I-er de Monaco”, conferită de statul francez (1978).

Unul din momentele memorabile din viața sa s-a petrecut sub ochii mei, la București, în anul 1966, în timpul celui de-al XX-lea Congres al „*Commission Internationale pour l'Exploration Scientifique de la Mer Méditerranée*” (CIESMM), organizat de el și la care Prințul Rainer al III - lea din Monaco a fost ales președintele Comisiei Mediteraneene, comandantul Jacques Yves Cousteau - secretar general, iar el însuși - președinte al Comitetului de bentos.

Îmi amintesc perfect de atmosfera academică, de cuvintele rostite de cei trei, de fața radioasă a savantului de 58 de ani, savurându-și succesul de bun organizator.

La aniversarea vârstei de 85 de ani (în anul 1993), Mihai Băcescu a fost sărbătorit la Fălticeni, unde i s-a acordat titlul și medalia de Cetățean de Onoare al orașului, iar Muzeul Apelor din acest oraș a primit numele lui Mihai Băcescu. În același oraș a fost sărbătorit, pentru ultima oară, cu prilejul vârstei de 90 de ani, la 28 martie 1998, când i s-a conferit Diploma și Medalia de Onoare de către Prefectura Județului Suceava, iar Liceul nr. 1 din Fălticeni a primit numele său. Această sărbătorire, la care savantul nonagenar a fost adus de la București cu o ambulanță specială, a rămas

în amintirea noastră, a celor care au avut onoarea să fie invitați, ca un eveniment major, demn de a fi păstrat în memorie.

De atunci s-au scurs zece ani. Zece ani au trecut de când Mihai Băcescu nu-mi mai dă telefon din când în când, adresându-mi-se invariabil cu apelativul: „*Ștefane, Măria ta, rogu-te, vino să mă iei cu mașina în drumul tău către Institutul de Speologie și să mă lași la Muzeu; mare nevoie am să iau niște extrase și să mă uit la binocular!*”.

Bineînțeles că mă duceam și îl luam de acasă, din blocul din Calea Plevnei nr. 1 și, după ce ascultam sfaturile doamnei Eliza și-i promiteam că nu-l las să lucreze mai mult de 2-3 ore, puteam pleca...

Acum, după zece ani, îi puteam vedea doar numele înscris pe frontispiciul clădirii Muzeului din Piața Victoriei, alături de alte nume de biologi celebri – muzeu care le datorează mult celor doi savanți, Grigore Antipa și Mihai Băcescu, care au luptat ca muzeul să devină ceea ce este astăzi: un așezământ cultural-științific național de primă mărime, cu care România și Uniunea Europeană se pot mândri!

Cât despre Mihai Băcescu, acesta se odihnește în cimitirul Bellu, parcela Academiei Române, cu conștiința datoriei îndeplinite față de el însuși și de țara pe care a iubit-o și a servit-o sincer, fără paradă de vorbe mari.

Închei cu una din învățăturile lui care ilustrează tocmai ce am afirmat mai înainte: „*Să nu uităm, niciodată, tezaurul inestimabil în care trăim, natura patriei, oamenii săi și valorile lor culturale*”.